© www.kjnt.ro/szovegtar

Szőcs Levente

Czirják Gergely: népi önéletírás és lokális emlékezet

Bevezető

A gyergyócsomafalvi Czirják Gergely nevét az erdélyi magyar közélet szélesebb köre 1979-től ismerhette meg, a Salamon Anikó által gondozott *Így teltek hónapok, évek… Öt életrajz* című kötetből (Salamon 1979). Az ekkor közölt részlet azonban csupán töredéke annak a hagyatéknak, mely a szerző életművét képezi, ezres nagyságrendű papírhalmaz között találtam rá az eredeti, írógéppel írt szövegre.[1] A hagyatékot lapozgatva nem mindennapi írói magatartás, igen komplex világkép tárulkozott elém Czirják Gergely személyét illetően, ez tett kíváncsivá, tudniillik, hogy a lokális közösségben közel három évtized után hogyan gondolkodnak e személyről, miképpen fogalmazzák meg a vele kapcsolatos emlékeiket azok, akik ismerték őt, esetleg hallottak róla, önéletírásának közlése folytán változott-e státusa, megítélése a faluban.

A kérdésfelvetés azokhoz a kutatásokhoz illeszkedik, melyek a népi írók, önéletírók recepciójával, valamint a lokális közösségek olvasási habitusaival foglalkoznak. Roger Chartier, Martyn Lyons kutatásai kimutatták, hogy minden kornak megvannak a maga népszerű olvasmányai, ugyanakkor a kiadók is időről időre olyan stratégiákat alkalmaznak, melyek során a széles tömegek, vagy egyes célcsoportok (mint például az iskolások, a nők, esetünkben az erdélyi kisebbségi magyar társadalom) számára bizonyos művek, vagy akár műfajok elérhetővé válnak (Chartier 2000, Lyons 2000). Az erdélyi magyar társadalomban, a 20. század második felére a könyvkiadás révén váltak elérhetővé a nem hivatásos írók emlékezései. Tamási Gáspár mára klasszikusnak számító önéletírása (Tamási 1970) még irodalmi kuriózumként indult útjára (vö: Szőcs 2007), Győri Klára

[1] A vaskos irattartókban tárolt anyagot 2008-ban a szerző fia, Czirják Ferenc őrizte a gyergyócsomafalvi családi házban.

emlékezéseinek kiadása (Győri 1975) viszont már különböző vonatkozású (tudományos jellegű, illetőleg a lokális közösségben létrejött) konfliktushelyzeteket generált. Ezen konfliktushelyzetek hívták fel a figyelmet a *népi önéletírásra* mint tudományos kategóriára, azaz mint szövegtípusra (műfajra) és mint folklóralkotás-jellegű cselekvésre (vö: Keszeg 2002a), később pedig olyan kutatásokat eredményeztek, melyek rávilágítottak arra, hogy bizonyos etnográfiai leírások, szövegek hogyan válnak olvasmánnyá egy-egy lokális közösségben (vö: Keszeg 2005).

Dell Hymes hívja fel arra a figyelmet, hogy minden közösség a sikeres kommunikáció érdekében kialakítja általánosan elfogadott elméletét, tudásanyagát a saját nyelvi repertoárja és beszédje terén. Természetessé válik, hogy az egyén, attól függően, hogy mit, hogyan és kinek akar elmondani, ebből a már adott repertoárból válogathat. Ebből a helyzetből adódóan, egyrészt bizonyos közösségekben meghatározott személyek *az írás specialistáivá* válnak (a terminussal kapcsolatosan lásd Chartier 2001: 790–791). Másrészt ettől a repertoártól való eltérésnek, devianciának is néha megvan a maga szerepe egy adott közösségben (vö: Hymes 1997: 459–460). Gagyi József ilyen viselkedési stratégiát írt le, amikor egy siklódi ember marginalizáltságát vizsgálta, esetében az egyén történetét a közösség megtűrte, de az illető háta mögött teljesen más verziót forgalmazott (Gagyi 1994). Más esetben egy-egy nagyotmondó válik a közösség deviáns szereplőjévé (vö: Keszeg 2002b). Kérdésfelvetésem egy része pontosan erre a problémára összpontosít: deviánssá vált-e közösségében az egyébként elismert kovácsmester azáltal, hogy mindennapjait írással, illetőleg (mint később látni fogjuk) írásainak promoválásával töltötte?

Keszeg Vilmos három hipotézist fogalmaz meg és tárgyal az élettörténet fogalmával kapcsolatosan, az *Élettörténetek populáris regiszterekben* című tanulmányában (Keszeg 2007). Az élettörténetek forgalmazása olyan szociális viselkedési stratégia, mely az egyén személyes identitását a társadalomba való beilleszkedés, adaptáció érdekében, történetek segítségével közvetíti, a társadalom pedig, a maga részéről, kommunikációs események során forgalmazott történetek alapján tartja számon tagjait; a forgalmazott történetek regiszterekbe szerveződve jelölik ki az egyén helyét egy adott társadalomban és korszakban; a 20. században az élettörténetek megszerkesztésének új kontextusai alakultak ki, melyek általánossá tették a történetmondás, a biografikus emlékezet társadalomban betöltött jelentéstermelő, normatív szerepét. A továbbiakban ezen hipotézisek

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

mentén is vizsgálom a népi önéletrajz írója, Czirják Gergely önmagáról, környezetéről, illetőleg a világról alkotott képét, a társadalomba való beilleszkedésre tett kísérleteit.

Czirják Gergely: *Havasi gyopár*

Az írás sohasem volt idegen a gyergyócsomafalvi születésű, magát „hadirokkant kovácsmesterként" emlegető Czirják Gergely (1913–1993) számára, erről tanúskodnak a különböző, naplószerű bejegyzéseket tartalmazó füzetek, közöttük az első 1947-es eseményeket örökít meg vázlatszerűen. Önéletírásában mondja a szerző, hogy mindig is szeretett ilyen feljegyzéseket készíteni, szórakoztatta ezek későbbi visszaolvasása. Külön füzet szól arról az 1970-ben kezdődő, évekig tartó viszályról, melyben a falu egyik családja, melyhez egyébként rokoni szálak fűzték, lopással gyanúsította meg a már idős embert és fiait. Ugyanebben az évben születik Czirják Gergely első nagy terjedelmű kézirata is, Gyergyócsomafalva monográfiája. A szöveg egy része különböző levéltári adatokat közöl, másik része viszont elbeszélésszerűen ismerteti a falu egyik, az 1700-as években élt neves személyiségének fennmaradt történeteit. 1974-ben vásároltat pap fiával írógépet, így önéletrajza írásához már azzal fog hozzá, 1976-ban. Az önéletírás első (akkor még befejezettnek szánt) kötete után, 1977-ben *Mosolyogtató (Csokorba gyűjtött mosolyogtató – Bohémia-elbeszélések)* címmel összegyűjtött helyi anekdotákat, humoros történeteket gépel le, ugyanebben az évben elküldi önéletírását Bukarestbe, a Kriterion Könyvkiadóhoz. Levelére Szilágyi N. Sándor válaszol, aki azzal küldi vissza a kéziratot, hogy az remek írói tehetségre vall, ugyanakkor sajnos a szerző „életútja úgy alakult, hogy lépten-nyomon olyan eseményekről kell beszámolnia, amelyeket a mi társadalmunk eszmeisége nemkívánatosnak minősít". A szerkesztő kétségtelenül arra utal, hogy az önéletírás jórésze meglehetősen szókimondó, különös tekintettel a román és szovjet hadseregre, a mindenkori politikára nézve. Az is olvasható a kézirathoz csatolt levélből, hogy a szöveg második része az érdekesebb, éppen a mondanivalója miatt, és azért, mert látni rajta, hogy a szerző az első részben tanulta meg, gyakorolta be az írás mesterségét. Azonban éppen az a második rész nem adható ki, így pedig az egész nem sokat érne. Ennek ellenére, mégiscsak viszontlátjuk a Kriterion (és Salamon Anikó) gondozásában a szöveg első részét, mely a kovácsinaskodás éveit meséli el (Salamon 1979: 192–279).

A szerző a kiadás után folytatja önéletírását (1983-ban fejezi be), emellett pedig, valószínűleg Salamon Anikó közbenjárására, elkészíti az önéletírás első részének újabb kivonatát *A néma hadsereg* címmel, mely a második világháborús élményeket foglalja össze, úgy, hogy a szöveg kijelentései lehetőleg kevésbé szúrják a kommunista hatalom szemét. Salamon Anikó irányító szerepét a szöveg úgy árulja el, hogy az utolsó lapokon hirtelen másfeles sorközre vált az addigi szimpla helyett: *(Leirásommal idáig érve. – Salamon Anikó, Kolozsvári irónő azt az utasitást adta, hogy gyéritett sorokkal irjak, mivelhogy igen tömött sorokkal irtam mostonig. Tehát, – ezutánn gyérebb sorokkal fogok irni...)* Az általam olvasott kézirat ugyanakkor a korrektúra ceruzajeleit is tartalmazta.

1984-ben a szerző átgépeli a faluról írt monográfiáját, *Honnan és hová, Csomafalva?* címmel. Az *Előre* című országos napilaphoz küldi el a kéziratot, ahol meg is jelenik róla Lakatos András cikke (*Gyergyócsomafalva krónikása*) 1985. szeptemper 6-án.

Életének utolsó éveit fiánál, Czirják Árpádnál tölti, Kolozsváron. Itt írja meg utolsó két munkáját is. Az egyik, az 1992-ben, 80 évesen írt *Nagypénteki elmélkedés,* az 1962-től, a kollektivizálás évétől, és ugyanakkor a szerző bal szemének egy munkahelyi baleset során való elvesztésétől az 1992-ig tartó időszak summája. A szöveg a templomi stációkat idézve, egy-egy gondolatsor mentén mondja el a szerző életének legnagyobb sérelmeit. A másik szöveg érdekes keveréke a fikciónak és a történetiségnek: az első és utolsó fejezetek egy képzeletbeli utazást mondanak el, melyben a szerző, a gyergyócsomafalvi udvarán talált, egészen Parajdig (tehát több mint 50 km távolságig) húzódó barlangban aranyra talál, és annak árából tíz éven keresztül támogatja Csíkvámegye szegényeit.

Czirják Gergely 1992-ben, egy évvel halála előtt a magyarországi Lakitelek Alapítvány paraszti önéletírásokra kiírt pályázatán vesz részt. Az itt elnyert első díj jelentős hazai sikert is hoz a szerzőnek, a *Látó* és a *Művelődés* is (szinte egyszerre) közli önéletírásának részleteit, ezúttal abból a részből válogatva, mely az 1979-es kiadásból kimaradt. Az 1989-es forradalmat követően ugyanis Czirják Gergely mondanivalója számára is lehetőség nyílt a romániai magyar sajtóban. A *Látó*ban közölt részletet Fodor Sándor előszava jegyzi (Fodor 1992). A cikk érzékelteti, hogy az önéletírás egészének fő mondanivalója a második világháború körül forog. Az őszinteség fogalmát problematizálva, megállapítja, hogy Czirják Gergely „szavahihető tanú", ugyanakkor tipikus székely magatartásnak

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

tulajdonítja azt a tényt, hogy a szöveg az érzelmeket szemérmesen palástolja. Ezekkel a megállapításokkal, és főként azzal, mely a szerző nemzeti elfogultságát, a mássággal szemben tanúsított elutasító magatartását ecseteli, nem kívánok vitába szállni, azonban úgy gondolom, hogy sokkal árnyaltabban lehet erről beszélni.

A *Művelődés* hasábjain közölt részletet Horváth Arany *Az írás nem megélhetés* című, meglehetősen lírai hangvételű cikke előzi meg (Horváth 1992), mely a lakiteleki pályázatról tesz említést, valamint arról, hogy a szerző ötezer forintos különdíját a kolozsvári templomépítés javára adományozta. Az eseményről Huszár András is megemlékezett önéletírásában, miután a *Havasi gyopár* című, önálló kötet (Czirják 2000) második megjelenését (Czirják 2004) követő gyergyószentmiklósi könyvbemutatón részt vett. A két post mortem kiadás minimális visszhangra lelt Gyergyócsomafalván, ahol könyvbemutatót sem tartottak; akik ismerik az önéletírást, többnyire a Salamon Anikó által szerkesztett kötetre emlékeznek.

Az említett nagyobb terjedelmű szövegek közül az önéletírás kéziratának szándékszom részletesebb olvasatát adni. Eseménydús szöveg, pergő cselekménnyel, melyet summás életbölcsességek tarkítanak. Kevés fejezetcím tagolja a több mint 250 oldalnyi, egyébként bekezdések nélküli kéziratot. A kézirat ugyanakkor, mint már említettem, két részből áll, az 1976-os első kötetből, és az 1983-ig írt folytatásból.

A kézirat első olvasása során feltűnt, hogy a szöveget két, látszólag banális értékpár irányítja: a rossz ember szemben a jóbaráttal, az éhség szemben a jóllakottsággal, az egész élettörténet, az egyéni sors ezeknek a fogalmaknak van alárendelve. A történet ugyanakkor, természetesen, nem az éhségnek vagy jóllakottságnak, sem pedig a rossz és a jó embereknek a története, bár metaforikusan akár annak is nevezhetnénk. A főhős sorsa azonban a legtöbbször az emberek, a környezet jó- vagy rosszindulatán múlik. A különböző életciklusok a sorsfordulók szerint tagolják a szöveg tartalmi egészét: a kovácsinaskodás kezdete, gyaloglás a nyugati határig, szökés Magyarországra, a visszatérés, a világháború kitörése, a katonaélet kezdete, majd újbóli szökés Magyarországra, magyar katonaként a fronton átélt események, a súlyos sebesülés, amerikai hadifogság, az ezzel járó kényszer-utazások, a hadifogságból való leszerelés és végül a szülőfaluban való megállapodás, hadirokkantként való élet nehézségei, egyik szemének elvesztése – ezek az események szervezik a szöveg kronologikus, logikus sorrendjét.

A kézirat előszava magyarázza meg a *Havasi gyopár* címet. Kéri az olvasót, hogy túlságosan ne tegye magasra az elváráshorizontot, hiszen ő az élet iskoláját járta jobbára, kevésbé a valódi iskolákat: *Kérem, hogy az irás-hibákat ne lássa meg senki…* – fejezi be előszavát – *Azért válalkoztam ezenn szerény munkámra tisztán önszorgalomból, hogy (Havasi Gyopárt) senki ezenn a világonn ugy nem ismeri mint én, mert ez a bizonyos Havasi Gyopár, én, magam vagyok, a szerző.* A gyermekkori emlékek mindössze tizenöt oldalon kapnak helyet, a történet a kovácsinaskodás kezdetével válik lendületessé. A szakmát nem önszántából választja, az édesapja (kerekes mester) akarata szerint történnek az első lépések. A kálvária előbb Csíkszeredában, egy tímár műhelyben kezdődik, majd Gyergyóalfaluban kovácsinassággal folytatódik, de a mesterek mindenhol rosszindulatú, tisztességtelen embereknek bizonyulnak. Amikor az édesapját ellene uszítják, így fakad ki: *Hát mester úr, hát én vagyok az oka mindennek? Még egyszersem laktam jól a 9 hónap alatt maguknitt, és mire tanitott idáig?* A rossz ember és az éheztetés/éhezés első összefüggései is egyúttal ezek a sorok. *Lázadó forradalmár lett*, mondja ezután, és egyre inkább önálló, gyermeki ésszel felfogni volt kénytelen azt, hogy saját sorsát saját magának kell irányítania. Éppen ezért Brassóba szökött, szülei tudtán kívül keresve munkát, illetőleg megfelelő mester, ahol inas éveit tölthette. Ahány mester, annyi családdal kellett megismerkednie, annyi háztartásba kellett beilleszkednie a fiatal főhősnek. Ahol tisztességesen enni adtak, ott jól is ment a sora, azonban sehol sem fizettek a munkájáért.

A sokat éhező inaslegényt éppen ezért nemsokára indulni látjuk Magyarország felé. Az utat gyalog teszi meg, előbb Marosvásárhelytől Kolozsvárig, majd onnan tovább, míg végül a magyar–román határ melletti Biharpüspökiben talál ideiglenesen munkát. *Ahogy én ilyen messzeföldre elérkeztem* – mondja –, *egésszen egy uj gondolat fogamzott meg bennem… Ugyanis arra gondoltam, söt, elhatároztam, hogy én átfogok menni Magyarországra… Már a multból észrevettem, hogy odahaza ugy sincsen szükség reám… Továbbámeg már azzalis tisztábavóltam, hogy idehaza kissebbségi sorsba ugyis csak a nehézség várhat rám, és igy, erőt, és bátorságot éreztem magamba ahoz, hogy átlépjek túlfelőll…* Tervét véghez is viszi, és a legközelebbi határmenti magyar településre szökik át. Itt találkozunk a szövegben az élettörténet első jótevőjével, aki visszafordítja a fiút, mondván, hogy egyébként szomorú sorsra juthatna;

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

ugyanakkor azt tanácsolja neki, hogy katonaszökevényként lehet az egyetlen esélye, hogy Magyarország befogadja, és ne toloncolja vissza Romániába. Ettől kezdve a fiatal Czirják Gergely a katonaéveit várja. Előző munkahelyére visszatér egy ideig, ám itt az addig becsületesnek látszó mesterében is csalódnia kell. Ennek kapcsán fogalmazza meg először személyes identitásának lényegét: *Felidéződött bennem minden keserüségem... Hány embernél dolgoztam már – éscsak Biró urat találtam emberséges embernek az egész között, a többi mind kiszipolyozott, kihasznált és becsapott... Én nem leszek ilyen ember mint ezek, én rendes-becsülletes ember akarok lenni, hogy engem ne átkozzon senki az uzsorásságomért...*

Ismét Brassóban inaskodik, ahol fokozatosan kezdenek a politikai események baljóslatúvá válni. Fajgyűlöletet szító *politikai ellemek*ről tudósít, melyek hatását saját bőrén is érzi, amikor például az egyik, jó keresettel kecsegtető gyárba csak a románokat veszik fel, ő a kapun kívül marad. Ezek az esetek egyre inkább előkészítik a Magyarországra való visszatérést. A román hadseregbe úgy rukkol be, hogy a szökését már jó előre eltervezi: a pénzét és vagyontárgyait annál a bizonyos Bíró nevű mesternél hagyja, aki az egyetlen megbízható felettesének bizonyult az évek során. Katonaként vasútépítésnél dolgozik, Focşaniban, és egyre súlyosabb események során tapasztalja meg a román–magyar ellentétet: *Román ujonc közöttünk egysem vólt, hanem magyarok erdélyből, oroszok Basarábiából, bulgárok dobruzsából, zsidók, még török is került, és szerb is... Ugyanis az történt, hogy abba az évbe állami munkatervbe vették, hogy a kisilvai vasutvonalat átvigyék a kelet kárpátokonn, bukóvinába... Ezen nagyszabásu vasutépittési munkára sok-sokezer embert toboroztak összse, de természetesenn az ország kissebbségi lakosságából.* A rendkívül mostoha körülmények, a munkát irányító tisztek embertelen tettei egyre inkább meggyőzik a szökés helyessége, szükségessége felől. Az utolsó lökést e téren az adja, hogy az egyetlen becsületesek hitt brassói mester is, akinél a berukkolás előtt a holmiját hagyta, meglopja, pénz nélkül hagyja.

Ártándon jelentkezik, a csendőrségen, katonaszökevényként, kisvártatva Hajdúszoboszlóra irányítják, majd Nyíregyházán keres munkát. Itt történik az első olyan eset is, mely során látnia kell, hogy bár az anyaországban tartózkodik, kívülállóként tekintenek rá, egy nézeteltérés során egy csendőr ugyanis „oláh cigánynak” nevezi. A magyar állampolgárság megszerzése után alig két hónappal jön Czirják Gergely életének újabb fordulata, a katonaévek kezdete, 1939-ben, Debrecenben. A katonaságnál

már okleveles kovácsként gyakorolja mesterségét, azonban a világpolitikai helyzetet is élénken figyeli: *A végtelen Idő kereke eggyik időegységről a másik időegységre 1939–1940-re lendült át. Az uj év, mindenn korban minden gondolkozó embert meg szokott gondolkoztatni, még a katona embert is, pedig a katona nem sokat kell gondolkozzék, azt helyette el végezik a felettesei, ö csak a kapott parancsot végre kell hajtsa. És ez valahogy igy van kicsibenn és nagybann is. Még Horthi is hiába törte azonn a fejét hogy mit hoz az uj év, mivel hogy neki is a Hitler Adolf kancellár parancsait kellett telyesitgetni, de néha igen sürgösenn is, mivelhogy csupánn ettöl függött az Ö kormányzói mivóltja. Mert Hitler gondoskodott arról, hogy ugy magamellé láncolya, hogy onnan moccanni se lehessen. A parancs ugy hangzott, hogy fegyverkezni kell. De hogyan, miből? Azzal Hitler nem sokat törődött. Másik parancs! Fel álittani a gettókat, oda terelni a Zsidókat, el kobozni a javaikat stb. Uj parancs! Két hadtestet a Szovjetunióba irányittani, Szovjet golyófogónak. Micsoda őrült gondolat* [...]

A világháború szele lassan érkezik el Magyarországra, így Czirják Gergely tüzérosztaga is hamarosan bevetésre indul, Észak-Erdély megszállására. A sors úgy hozza, hogy Czirják Gergely román (magyarul egyáltalán nem beszélő) katonák parancsnoka lesz, mivel valamicskét beszéli a nyelvet. A magyar hadseregbe sorozott román újoncokkal azonban nem bánik ellenségesen, sőt, szánja őket sorsukért, mely számára is ismerős. Egy alkalommal például a szabadságról visszatérő román katonák hálálkodásáról olvashatunk: *...hát egy alkalmas pillanatbann tömegesenn kerestek fel a patkóldábann, és mindenik hozott nekem hálája kifejezése jeléül hol egy darab kozonyákót, vagy egy darab fokhagymáspalacsintát hoztak, a drága fótuzérur számára. Én megihletődve néztem a hozzámvaló ragaszkodás szimbóluma ként, de mindent elháritottam magamtól. Éreztem hogy szivből meg szerettek a fiuk, pedig előre ugy gondoltam, hogy bár eggyet nyersenn meg fogok enni közüllük, de a nemesebb sugallat bennem nem engedte meg azt.*

A személyes, egyéni sors történetei és a világtörténelmi események rendre váltják egymást a szövegben. Előbbi az utóbbinak alárendeltje, a katona egyéni sorsa felsőbb utasításoktól függ. A szerző fogságba esésének előzményei kapcsán, humorosan, ironikusan jegyzi meg: *Nem vólt nehéz kitalálni, hogy mi következik ezek utánn, a végpusztulás. Időközbe Hitler, hadat üzentetett Magyarországgal Amerikának és Angliának.*

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Gondolnivaló, hogy jól mulattak a fehérházbann ezenn a tréfánn, meg a lordok házábann is Londonbann. A németek ugy el vóltak idegesedve már, hogy nem lehetett velük szót váltani, (Niksz benzin). kucifrici szekerment, káput... És, ujra sorakoztunk, fegyvert és löszert venni, de én, valahogyan éreztem, hogy az én számomra Hitler háboruja be fejeződött. A közelgő súlyos sebesülésre utal itt, mely nemcsak harcképtelenné tette, hanem később is megnehezítette munkáját. Bomba robban a közelében, jobb kezét téve tönkre, ugyanakkor számos aknaszilánk maradt a testében, élete végéig. Első kórházi élményei a *néma hadseregről*, azaz a tetvekről szólnak, a helyzet ezután csak súlyosbodik: a visszavonuló német hadsereg a magyar sebesülteket, köztük Czirják Gergelyt is magával viszi, hosszú, sokaknak a biztos halált jelentő útra. Időközben a már Németországot érő bombázások borzalmas látványának leírását az amerikai hadsereg fogságába való esés követi: *Jöttek a hatalmas amerikai teherszállittó autók, és bóldogann szálltunk fel rájuk, amig a néger sofför a rágógumijával vólt elfoglalva.* Sokadik tapasztalata ez az esemény a kulturális másságnak: románok, oroszok, zsidók, németek, vagy akár magyarországi magyarok után az amerikai katonák megismerése hoz újabb fordulatot a szövegben, bár a szenvedések, az éhezés leírása nem szűnik meg. Folyamatosan tudósít a szöveg a háború hátrahagyott nyomairól is, így az egyik leghangsúlyosabb látványt a Dachau volt koncentrációs tábora, és az abban az amerikaiak által létesített múzeum képezi. A kalandos útnak végül a hazautazás, a Budapestre, majd Gyergyócsomafalvára való érkezés vet véget.

A hazatérő Czirják Gergelynek Budapesten hetvenszázalékos rokkantságot állapítanak meg, testében körülbelül harminc aknaszilánk marad, melyek élete végéig fájdalmakat, mozgásbeli nehézségeket okoznak neki. Ennek ellenére, miután román katonaszökevény is volt, a brassói hatóságok csupán 20 százalékos rokkantságot állapítanak meg, így az ezzel járó juttatás minimális, és alig néhány hónapig tart. A hazatérés első élményei között ugyanakkor olyan sorscsapások szerepelnek, mint az 1947-es, példa nélküli szárazság, az élelemért való küzdelem, vagy a megígért amerikai, 200 dolláros zsold utáni hajsza, melyet végül nem utal át neki a román állam, holott az időközben hét tagúra szaporodott család életét az összeg jelentősen segíthette volna.

A szöveg ezidáig csupán egyetlen utalást tett arra nézve, hogy a világháború kitörése körül, Czirják Gergely időközben családot alapított. A

hazatérés utáni eseményekkel kezdődően azonban mindvégig a megélhetésért való küzdelem lesz a szöveg előterében, illetőleg azok a csapások, melyek a megélhetést rendkívül megnehezítik. Mindez az első kötetnek mindössze négy oldalát jelenti. Úgy tűnik, amit 1976-ban Czirják Gergely el akart mondani, elmondta: a küzdelmes inasévek, a katonaság, háború és hadifogság után az otthoni keserű lét, a kommunizmus, az igazságtalanságok, a szemével történt baleset mind elférnek a négy oldalban. *Nem kért rá senki* – mondja az utolsó, *Most mit látok magam körül* című fejezetben –, *hogy irjam le mindazt amit le irtam, de, valahogy nagyonn ki kivánkozott belőllem mindez.* [...] *Az életen át sok durva-szeretetlenséggel, és kevéss igazi szeretettel találtam szembe magam, de ugy születtem, hogy nem szerettem az embertársaimnak rosszal fizetni, ha, bár jó szóval nem tudtam. Az élet nagy szinpadjánn ilyen szerep jutott, és én bármit álitthatok, hogy hogyan játszottam meg a szerepemet, azt ugyis majd mások fogják minősitteni, függetlenül attól, hogy az fog-e nekem tetszeni, vagy nem. Azonbann, bensőleg telyesen nyugodt vagyok. A kapott talentumot nem ástam el, hanem próbáltam azt kamatoztatni, de csak ennyire sikerült nekem. Lehet, hogy mások az én helyembenn sokkal jobbann kamatoztatták vólna azt. Az élet szinpadjánn az én függönyöm már nemsokára le fog gördülni, de nem fog vissza-tapsolni senki, mert az nem fő, hanem szürke-kis szerepl vólt, de azért nem bánkódom, mert az ilyen szerepet is lehet jól dijjazni, kivált ha* [jó] *minősittést találnék kapni attól, aki a díjakot majd ki fogja osztani. Ami még hátravan a szerepemből, az már csak szemlélödéssel telik el.*

A kézirat első kötetének legutolsó oldala ugyanakkor különleges vízióban a jövő felé tekint. A múltat a jelennel összehasonlítva mondja, hogy ma már nincs annyi szegénység, mint régen, a tudósok a jövőn fáradoznak, a tisztességes munkát végre megbecsüli a társadalom, és a románok boldogan élnek együtt a magyarokkal, a Román Kommunista Párt bölcsességének köszönhetően. Meghökkentő kijelentés, tekintettel arra, hogy a szöveg ezidáig éppen a kommunizmus átkos voltáról elmélkedett. (Köllő Teréz is hasonlóan fejezte be önéletrajzát.)

Mielőtt írása egy része megjelent az 1979-es gyűjteményben, a második kötet előszavában ír a kiadás körülményeiről: *Amikor a Havasigyopárommal el készültem* [az első kötetével]*, az a bizar ötletem támadt, hogy „ugyanbiza" ehez az irkálgatáshoz mit-is szóllnának a valódi tanult irástudó emberek? Fogtam magam, és elis juttattam olyan helyre, ahol*

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

értenek az íráshoz, ahol jó-sokáig pihent a munkám. Végül azt mondták (írták) nekem, hogy: „jónak-jó" vólna az írás, „csak-hát" sehogysem felel meg a kiadói szempontoknak. Engem egyáltalán nem lepet meg a válasz, hiszen én azt előre tudtam, csak kiváncsi vóltam az okosok véleményére is. A szöveget több részre osztja, az előzőhöz hasonlóan (minden bizonnyal utólag) tartalomjegyzékkel is ellátja. A történet ott folytatódik, ahol az előző abbamaradt: az 1947-es, örök életére emlékezetes aszálytól az írás jelenéig, három évtizednyi idő eseményeit örökíti meg.

Az aszály idején átélt nehézségek, valamint édesanyja elvesztése után a kovácskodás emlékezetes eseményeit olvashatjuk, többek között a szénégetés körülményeit. Az ipari technika modernizációja folytán azonban egyre kevesebb szükség van a patkókra, a kovács munkájára, így az otthon berendezett műhelyt időnként ott kell hagynia, más munkahelyek után kell néznie. Új fordulatot az 1962-es év, a kollektivizálás éve hoz az életében. Mint mindenki más, ő is ellenzi a kollektivizálást. Mivel azonban sejti, hogy a csatlakozás elkerülhetetlen, cselhez folyamodik, gondolván, hogy ha ő írja alá a belépési nyilatkozatot, a felesége sokáig szidni fogja érte. Ezért több hétre nyakába veszi az országot, múzeumokat, könyvtárakat látogat, hogy a megbízott emberek ne találják otthon. Ezzel kapcsolatban állapítja meg: *A Gyergyói népek életében lezárult egy sok-évszázados régi korszak, és kitárultak a kapui egy új korszaknak – amelynek a lényegét még senki sem ismerte. A régi gazdálkodás sokféle eszközei már mind értéküket veszitették, csak mint mozeális értékek maradtak fenn.* [...] *Az egész falu népe kimondhatatlan feszültségben élte át ezt az időszakot. A gyengébb idegrendszerü emberek bele betegedtek. A Korposszegi Borsos Jóska bácsi nemis birta ki, – abba halt bele. Erős Antal a néptanács helyiségében rosszul lett, és eszméletlen állapotba hozták haza.*

Körültekintően írja le a kollektivizálás társadalmi következményeit is. Azok, mondja, akik nem olvasnak újságot, sok rémhírtől félnek, sok téves gondolatot terjesztenek maguk között. A kollektíva szervezése ugyanis tudatos, kiszámított, azonban a falvakban nincs olyan ember, aki jártas lenne ilyesminek a kivitelezésében. A családokban *hatalmas bomlási folyamat* indul el, hiszen elképzelhetetlen, hogy annyi ember dolgozzon a kollektív gazdaságban, így a falu 90 százaléka ácsmunkára jelentkezett valahol az országban (hiszen a csomafalviak mindig is jó ácsoknak bizonyultak). Ez a „bomlási folyamat" Czirják Gergely családját is érintette, hiszen a családfőnek egy időre a közeli Kilyénfalvára kellett költöznie, kovácsműhelyével

együtt. Azért volt ez nagy baj, mondta, mert így nem tudott a gyermekei nevelésére odafigyelni. Közülük a legnagyobb fiú, Árpád, már Gyulafehérváron járt a teológiára, és az is pénzkiadást jelentett egyebek mellett. Mindez nagy gondot jelentett számára: *A napi nehéz munkámtól minden este nagyonn fáradt vóltam. és, bár ki-sem tudtam pihenni magam, éjszakákon át, annélkül, hogy álom jöhetett volna a szememre, a gondok rengetegétől egy-egy doboz finom „nációnál" cigarettát szivtam el a gyötrödéseimben. Hogyan létezik az? És milyen társadalmi rendszer az, a XX.ik század második felében, hogy egy őszinte és nemes célok felé törekvő szorgalmas két-kézi munkás, szakember, a családja terheit, minden jó-akaratja, szorgalmas munkája mellett nem tudja fedezni?*

Ebben a nehéz időszakban következik be a végzetes csapás: munkabaleset éri, elveszíti egyik szemét. Borzalmas fájdalmai vannak, melyek sohasem szűnnek meg többé: *Azóta eltellt 16 esztendő, és még egy nap sem tudtam nélkülözni a csillapittó szereket. Ezek nélkül, elviselhetetlen az én életem.* A szerencsétlenséget tetézi az is, hogy egy egész nyári kezelés után, és miután tudatában van annak, hogy kovácsmesterségét többé nem gyakorolhatja, a kilyénfalvi néptanács nem adja vissza műhelyének felszerelését, csupán némi huzavona után fizeti ki az érték felét, így ezzel is kárt vall. A tragédiák mellé társul az is, hogy a pénz szükséglete olyan munka elvállalására készteti, mely megváltoztatja a faluban addig róla kialakult képet: adószedő lesz belőle. Az adószedőkre pedig mindig is rossz szemmel néztek az emberek. Szégyelli ezt a munkát, de nincs mit tennie, az ördögi körhöz az is hozzá tartozik, hogy a fizetését az elvégzett munkája függvényében kapja.

Ötvenévesen már mint öreg ember beszél magáról. A hetvenes éveit taposva pedig érzékletesen írja le a test öregedését: *Hogy mi is megy végbe egy megöregedett ember szervezetében, az kivülről is jól látható, de még sokminden van, ami kivülről nemis látható tünetek. A szép ifjukori „délceg-tartás" helyett, meg-görbül az ember, mert egyenessen állani az öreg embernek kinszenvedés, vagy képtelen rá. A szép hullámos-haj odalett, és egmaradt egy idétlen kopasz tarkó. A szép, hó-fehér gyöngyszem fogak odalettek, és megmaradt a szájban egy pár odvas fekete fogcsusza.* [...] *Az arca? ...ráncos-gyürött lett, és az egéssz „vólt-ember" egy szánalomra méltó alak lett. Nagy baja van az emésztéssel is, meg a vizvezetékkel is. „Nem csorog csak csepegdegél, – mint a harmatos ház-fedél." Aztán meg fennállanak a lelkiegyensuly zavarok. A legkisebb*

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

dologért – egy ferde-szóért is „vérig" sértődik. Nagyon nehéz eltalálni a „hangot". [...]

Az önéletrajz utolsó fejezetei egy képzelt konferenciát, a Gyergyó-medence öregjeinek konferenciáját keltik életre. A medence különböző falvainak idős képviselői (a felszólalók) mondanak el különféle gondolatokat a múlttal, történelemmel, illetőleg a jelennel kapcsolatosan. Egy vaslábi román ember például elmondja, hogy az ő falujának népe (Vasláb az egyetlen olyan település a Gyergyói-medencében, mely román többséggel rendelkezik) mindig is testvéri viszonyban volt a környék magyarságával. Egy másik ember arról beszél, hogy a kommunizmus mekkora fejlődést hozott a környéknek, és ennek köszönhetően mennyivel jobb az emberek élete, mint azelőtt. Végül, a „Záró-Közleményben" az idős társadalom tagjai egyetértenek abban, hogy a felgyorsult fejlődés eltávolította egymástól a generációkat: *Mi, Gyergyó és vidékének leg-előrehaladottabb koru emberei, közös elhatározásunkból össze gyültünk, és (kerek-asztal) konferenciát tartottunk (Helység és dátum). Fel-idéztük az évszázad elejétől, söt a mult évszázad végétől saját egyéni élményeinket.* [...] *A vizsgálódásunk folytánn találtunk olyan motivumokat, amelyek bizalommal tőlthetnek el bennünket, és meg nyugodva hajthassuk örökk-álomra öreg fejünket, de találtunk olyat is, ami el-gondolkoztató, és el-szomorittó jelenség.* [...] *A III-ik év-ezred, a XXI-ik évszázad itt van a küszöbönn, pár-év választ el csupánn az év-ezred és az évszázad fordulótól, jó-két évtized, de ezenn rövid idő alatt is, a nép-szaporulat statisztikai adatjai szerint a jeleni négy-miliárdból, hét miliárd lessz a földünk lakóinak a száma. Az emberiség tudósabbjai azt bizonygassák, hogy nem fog gondot okozni élelmezés szempontjából még a tiz-miliárd sem, mert a tudomány, oly nagy mennyiségű élelmiszert tud mesterségesenn elő-állittani, hogy nincsen ok az aggodalomra. Mindezt, készségesen el is hisszük a tudósainknak, de az arányos, lelkiismeretesenn becsülletes elosztás körül van a baj, mivelhogy az emberi természet ezenn a területenn is oly gyarló, hogy az önzést és a kapzsiságot nem lehet ki-küszöbölni.* [...] A társadalombírálatot, mely az öregek képzelt konferenciájának központi mondanivalója, évekkel később folytatja, 1983-ban, több évi szünet után. Világosan emlékszik, mondja, fiatalkorának mozzanataira, és némi történelemtudása révén érti is a világ történéseinek előzményeit, következményeit. A második világháború is hatalmas pusztítást vitt véghez a társadalomban, állapítja meg végül, azonban *az megsem közelitti azt a*

károsodást, ami az ifju nemzedéket érte azáltal, hogy ki-őlték a lelkivilágából a hit, és tisztaerkőlcs érzetét, és nem tudtak helyébenn semmit adni, ami, tisztalátásu-erkőlcsü emberré formálya azt.

Czirják Gergely emlékezete a faluban

Az *Így teltek hónapok, évek...* megjelenésének helyi visszhangja, az azóta eltelt három évtizednek köszönhetően, már nehezen rekonstruálható. Egyesek emlékeznek, hogy a kötet a helyi könyvesboltban kapható volt. Ezzel szemben Czirják Gergely testvérének unokája, Cz. J. arra emlékszik, hogy az iskolában a tanárok a gyermekektől érdeklődtek a kötet iránt, hogy hol lehetne azt beszerezni: *Tudta vót mindenki, hogy megjelent, de nem lehetett megkapni. A pócokot nem nagyon szaggatta le.*

B. G. értelmiségi, a falu szellemi, politikai életének egyik vezéregyénisége szerint a faluban viták folytak a kötet megjelenésekor az idősebbek között, tudniillik nem mindennel értettek egyet abból, ami a kötetben szerepelt: *Olvastam, hogyne.* [...] *Mindenki, aki arra adja a fejét, hogy élete történetét leírja, hát igyekszik, hogy a saját magának tetsző módon leírni ezeket.* [...] *Főleg amit vitattak, az a viszonyrendszer, amit ő leír a faluban, tehát ezt vitatták mások. Ez szerintem jogos is.* [...] *Én tudom, hogy elég sokan elolvasták, merthát csomafalvi vonatkozású, és csomafalvi emberekről szóló könyv talán ez volt az első, amelyik korrajzot próbált adni a történésekről, és ezért elég sokan elolvasták, mindenki a maga és a családjának a nézőpontján keresztül átszűri nyilván ilyenkor a tényeket.* B. G. szerint „kellemetlen" ember volt Czirják Gergely, abban az értelemben, hogy sokakat kellemetlenül érintett makacs, szókimondó természete. Talán ebből fakad az is, hogy megoszlanak a néhai kovácsmesterrel kapcsolatos emlékek.

B. G. a közösség életében betöltött szerepének kontextusában jellemezte Czirják Gergelyt: *Érdekelték a közügyek. Érdekelték a közösségnek a helyzete, az állapota. Emlékszem, iskolaigazgató voltam és* [...] *örökké jött, gyakran jött, jobban mondva, és ötletei voltak örökké. Többek között elmondta azt is, hogyhát valahogy ezt a Marost is hasznosítani kellene, többek között csónakázó helyet kellene kiépíteni, mellékágakba vizet kellene vinni, ott ilyen üdülő, szabadidőközpontot lehetne kiépíteni, hát sajnos nem sok valósult meg az ő elképzeléséből, de azt akarom csak*

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

ezzel mondani, hogy olyan típusú ember volt, aki odafigyelt a környezetére, odafigyelt a társadalmi mozgásokra, s kereste a megoldásokot. [...] *Nagyon vegyes volt a megítélése, függött mindig attól, hogy kihez milyen üggyel fordult, az én ismereteim szerint amit az egyszerű emberektől hallott vissza az ember, hát Gergé túl nagy népszerűségnek ott nem örvendett. Hát ez általában így is szokott lenni, azokkal, akikről azt mondják, mindenbe belekotyog, mindenhez hozzászól, mindenről véleménye van, satöbbi, azokot a közösségnek egy bizonyos rétege, akik megszokták, hogy másokot meghallgatnak és aszerint cselekszenek, azokot zavarja, ez az igazság.*

Cz. J. szerint a szomszéd portán lakó akkori plébánost, Darvas Albertet, akivel egyébként sokszor jártak össze kártyázni a szomszédságba, képes volt kommunistának szidni. *Vótak jó bémondásai... de az öreg kicsit efogult emberke volt abból a szempontból, hogy... szóval az igazság az na, hogy olyan nagyon nem szerette ezt az átkost, a kommunista társadalmat, ellene vót nagyon.* [...] *Nadehát Gergé bácsi csak, má ugye annyi ital vót benne, hogy csak baszta a papnak a fejit, hogy te mocsok kommunista izé. Na, Darvas az próbált egy olyant, hát tanult papi ember vót, hogy próbált mondani egy példabeszédet. Egy sík mezőn van egy fűzfa, s van egy kőrisfa. Ez a két fa van egy más mellett, jő a nagy vihar. Z-z-z-z. Hát ugye a kőrisfa az ellen áll, az kemén, ellen áll. Sokáig. De hát a vihar mégis nagyobb, addig nyomja, addig nyomja, hogy a kőrisfát kitöri. A fűzfa az ugye hajlik. Elvonul a vihar másnap, a kőrisfa meghalt, vége, de a fűzfa, az... hogy is fejezte ki... habár megtépett lombokkal, de visszaegyenesedik, s él tovább. Hát ebből azt próbálta a pap ugye megmagyarázni, hogy a nagy politikai szeleknek meg kell hajolni, nincs amétt itt izé... Erre Gergé bácsiba má annyi köményes pálinka vót, hogy verte a mejjit, hogy „Én kőrisfa leszek!" „Én kőrisfa vagyok!". Ebből érted, hogy milyen jellemű ember vót, hogy soha nem egyezett belé ebbe a kommunista világba.*

Az egyik legelterjedtebb emlék a faluban az, hogy Czirják Gergely a maga gyártotta elemekből elkészítette a falu részletes térképét. *Megcsinálta vót ugye a térképet, abba mi gyermekek, mi vótunk a nagy... A biciklinek az első gumijára vólt egy kötő kötve s arra meg kellett minden utcába, hogy hányszor ér le a... úgy mértük meg minden utcába a hosszát. Színes nájlondrótból, vót egy nagy plakátra oda ki vót rakva, melyik utca, kanyarok úgy bévéve, s hogy milyen hosszúak.* (Cz. J.) A térképet Czirják Gergely az iskolának adományozta.

S. M. (özvegyasszony, 1939) elmondása szerint úgy tartották a faluban, hogy Czirják Gergely *erőst tudákos ember vót*, ezen kívül pedig rendszerető: *Elől tiszta szép szoba vólt, s oda ment bé mindenki, s a felesége ott belől. Oda nem ment bé akárki.* [...] *Így a testvérei közül es ő kitűnt, hogy annyira, s hogy szakmája es vót, kovács vót.* A beszédmodora is hasonlóan *pirimántos* volt, S. M. családjában szállóigeként maradt fenn, amikor egy alkalommal a durván beszélőt kioktatta: *„Lajos drága! Hát ez így megy nálatok? Nem is szóltok, csak az embert kidobjátok?”* [...] *Ő finom vót, Gergé bácsi, kifejezte magát. S akkor a könyvírás, hogy itt a temetőbe Kőrösi Csoma Sándor leszármazottjait ő megkapta, legalábbis így mondta vót el, én a könyvet nem olvastam.*

D. V., aki a postán telefonosként dolgozott, emlékszik, hogy Czirják Gergely sokat járt oda: *Így teltek, múltak hónapok, évek. Többnek van benne. Nagyon jámborságot mutatott, de aztán úgy hallottam, hogy belől nagyon durva vót a feleségihez. Vót Gizi néni. Jaj, erre a sztorira emlékszem. Farkas Ági ott dógozott a postán. S* [Czirják Gergelyt] *Gizi nénit odavitte vót náluk, met olyan jólelkű vót. Nem vót hol lakjon, s ott helyet adott. Na. S béjött Nagy Lajos bácsi, a postára, s ott vót Gergé bácsi. S aszongya neki viccből, na te egy kisasszont kaptál, imá van kivel éljél. Megkapta a kezit, s ketten esszeverekedtek ott a postán. Aztán kimentek, Ágival kacagtuk, s visszajött Gergé bácsi, s kérte a bocsánatot, hogy előttünk esszeverekedtek. Annyidejig emlegettük ezt Ágnessal.* [...] *Okos ember vót. Néprajzgyüjtő vót.* [...] *Olyan alapos ember vót Gergé bácsi, mutatta kifelé, hogy ő milyen nagyon jó, de a szomszédok aszonták, hogy nem. Hát okos fia van ugye, a pap.* [...] [A kötetről:] *Én megvettem, de... Itt a könyvesbótba. Itt árulták. Hát ő az írószövetséghez járogatott, telefonálgatott valami Anikónak, vagy Anna vót ott az írószövetségnél, s hogy mikor kell menjen, s hogy izélik-e, adják-e a könyvit. Onnan tudom. S akkor meg is vettem, mondta, hogy vegyük meg, me leírják, kiadták. S ezekkel a társaikkal ott együtt, találkozott. Kolozsváron. Hát ott vagy ötnek le van írva.*

SZ. I. (óvónő, 1951) – A Czirják Gergely lakásának közvetlen szomszédságában lévő óvodában dolgozik. Azt mondja, hogy Czirják Gergely gyakran megállította, és mindenfélét magyarázott neki: *Nekem is annyit mesélt egyszer a kapuba, de azt se tudom, miről, mert úgy siettem vóna, s annyit mondott Gergé bácsi, de én má úgy elfelejtettem, mit mondott. Én úgy emlékszem, hogy egy kicsit bolondnak tartották. Okosbolondnak*

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

tartották. Olyan körülményesen magyarázott, hogy nem vót türelmed végighallgatni. Elindította a könyvről, s visszakanyarodott, úgy visszakanyarodott, hogy jaj, mondom, ennek soha vége nem lesz. Engem el-el kapott, ott jöttem ki az óvodából, s még fiatal vótam, engemet mit érdekelt, valahova örökké siettem.

M. I. (asszony, 1923) – Magyar szakos tanárnő volt a faluban. Czirják Gergely gyakran járt hozzá, hogy írásait javítgassa: *Hát tudom, hogy most ki akarta adatni újból a fia, Árpád, ezt a könyvét az apjának, de hát…* [Olvasta?] *Nem, nem, nem.* [Az emberek olvasták, amikor megjelent?] *Nem.* [Vajon miért nem?] *Hát én nem tudom. Nem vót olyan népszerűsége a faluba Gergé bácsinak, úgyhogy…* [Az iskolában beszélgettek róla?] *Nem. Nem beszélgettek róla. Én pont az ellenkezőjére emlékszem, amit* [D.] *V. mondott, hogy hogy várták. Lehet, hogy vót, aki várta, de nagy népszerűségnek nem örvendett.* [...] *Jaj, jött ide, s kellett javítgassam ki. Úgyhogy tulajdonképpen olvastam, me minden egyes, ami megjelent, vagy amit megírt, azt mind idehozta, s én kijavítottam őket. Na. S aztán egyszer mondtam neki, hogy cselekményesebben írja, vagy valami ilyent adtam neki, tanácsot, s megharagutt. Nem vette jó néven. Nem mondott semmit, csak azután nem hozta többet a cikkeit ide, hogy javítsam ki.* [...] *Rendes ember vót, rendes ember vót. Rendes. Úgyhogy általába az emberek mentek oda, sokan. Jó kovács vót.* [...] *Jelentek meg cikkei, s azt olvasták. Szóval, elismert ember vót. A falu legjobb kovácsa vót abba az időbe, s írogatott. Választékos, szépen beszélt. Ő ezt egy kiváló érdemnek tartotta, hogy ő képes erre.* [...] *Hát szokták mondani, hogy a hülye Gergé. De nem azétt, met hülye vót, hanem az emberek nem értékelték, ha valaki írt. Írogatott. Métt nem törődik a kovácsággal.*

E. M. (férfi, 1938) – Gyermekkorában a Czirják Gergelyék szomszédságában lakott, Czirják Árpáddal gyermekkori barátok. Az interjú során olyan nyomatékosan állította, ismételte, hogy Czirják Gergelyre semmi rosszat nem tud mondani, hogy arra kellett következtetnem, negatív véleményt is hallhatott másokról a faluban a szerzőről. Íme a „védőbeszéde": *Ő rendes, olyan munkás ember vót, s jó szakember, kitűnő szakember. Egy rendkívül, olyan, hogy mondjam, lángeszű ember vót. Mondok egy olyant, hogy ő belélátott a jövőbe es. Nem csak úgy, hogy pillanatnyilag, hanem neki a mestersége izé vót. Kovács. S én ott a szomszédba vótam, elég a' hozza, hogy én nála sokat segítettem. Én segítettem neki izélni, a vasat ütni. A nagy bottal, nekem a vót a tehetségem, hogy aztot*

csináljam. Elég a hozza, s osztán inasnak ott maradtam próbaüdőre, három hónapot. De nem tetszett. A szakma nem tetszett. Vélle nem vót hiba, me ő nagyon rendes ember vót. Mindenkivel szembe. [...] *Édesapám szülei, ők esszejártak keményen. Kártyáztak együtt, úgy vótak neki egy körük, ötön, haton, ők esszejártak, s kártyáztak, s szórakoztak, s úgyhogy, s imádkoztak, me hitvalló emberek vótak, keményen. Úgy édesapám, mind ő. S nagyon jól vótak. Mindenesetre azt az egyet tudom mondani, hogy ő egy olyan ember vót, hogy szerette aztot, hogy az igazságot. Az igazságnak embere vót, idegesnek ideges vót, de azétt vót ideges, ha valaki hamiss vót vélle szembe, de nem úgy, hogy te ezt mondtad s azt mondtad, hanem határozott vót nagyjából. Úgy, mint falusi ember, me hiba bennem es van, s mindnyájunkba kerül az élet vonalán, de ő istenfélő ember vót* [...] *De egy olyan szakember vót, hogy a lovat, hogyha beteg vót es, helyrehozta. Ő vót Magyarországon es, ő gyermekkorába ott vót, ő hogy vót, mint vót, azt nem tudom megmondani, de úgyhogy egy kitűnő szakember vót. Ő egy olyan kiváló ember vót, hogy a lovakot nem* [csak] *Csomafalváról, máshonnat es idehajtották, vagy beteg vót, mittudom, hogy milyen beteg vót a ló, meg vót sántulva, vagy kezelte.*

B. E. (asszony, 1937) – Nyugalmazott óvónő. Férjhez ment a Czirják Gergely szomszédságába. Az ő emlékezetében is keverednek a személyes tapasztalatok a másoktól hallottakkal: *Én nem sokat olvastam, me valaki ideadta, s vette is vissza, én arról nem tudok referálni.* [...] *Nem vót olyan visszhangja, hogy esetleg ez nem tetszett vóna, vagy mit tudom én mi, nevették, hogy miket beleírt. Nyíltat. Mindenesetre szenzáció vót, ez biztos.* [...] *Másképp ő nem vót rossz ember. Én legalábbis nem vettem rossz embernek, me tudom, hogy amikor mi építkeztünk, a hatvanas évekbe, ugye itt teljesen elbontottunk mindent, s ott laktunk nála. Elől, az első szobába. Aztán Gizi néni is ott lakott középen. S nem, nem vót rossz ember. Még házbért se kért, meg nagyon kedves vót, udvarias, tiszteletmegadó, ez biztos. Úgyhogy ő azétt a tanult emberekre felnézett. Nagyon felnézett. Csak olyan szókimondó vót. Mindenesetre a feleségit nem nagyon... Azt hiszem, őt azétt vette vót el annak idejin, hogy gazdag asszon vót. Gazdag nő vót. S ezér nem is bánt úgy vele, olyan finoman s olyan szépen, tehát durva vót.*

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Összegzés

Czirják Gergely világosan megfogalmazta véleményét a világról, a világháborúról, a magyar–román viszonyokról, a kommunista eszmékről, lokális társadalmának viszonyairól, emellett nemcsak a történelmi múlt érdekelte, a jövőről is specifikus elképzeléseket alkotott. Az írást tudatosan, meghatározott céllal művelte, mondanivalója túlmutat önnön életének leírásánál.

Czirják Gergelyt a falu három fő vonás mentén ítélte/ítéli meg a hallottak alapján. Egy síkon a szakmai tudás elismeréséről (kiváló kovács volt), a másikon a családi helyzetről (a feleségével, gyermekeivel szigorú volt), a harmadik síkon pedig a szokatlan intellektuális tevékenységről alkotott általános vélemény figyelhető meg. Ezen síkoknak a szöveggel való összevetése érdekes eredményekkel szolgál.

1. A szöveg számos helyen utal arra, hogy a szerző ifjúkorától komoly erőfeszítéseket tesz annak érdekében, hogy az egyébként az édesapa által ráerőszakolt kovácsmesterséget annak rendje és módja szerint elsajátítsa. Az ifjúság a mesterségtanulás történetei mentén kerül ábrázolásra, a mesterré válás a katonaság éveiben teljesedik ki. A közösség megszólalói egytől egyig alátámasztják a szövegben megfogalmazott szakmai jártasságot, valamint azt is, hogy a magyarországi tartózkodásnak, az ott tanultaknak köszönhető Czirják Gergely szakmai fölénye. Teheneket például azért nem szeretett vasalni, mert Magyarországon ez nem volt divat, csak a nemes állattal, a lóval foglalkozott, gyógyításban való jártassága is innen eredeztethető.

2. A szöveg többnyire elhallgatja a családalapítás részleteit. A kétszázötven oldalnyi kéziratban mindössze fél oldalt szentel a szerző kimondottan a gyermekeknek, azt is azért, mert, mint fogalmaz, annak, aki önéletírásra adja fejét, valamicskét a családjáról is illik írnia. Az élet nehézségeiben való helytállás, a világról alkotott nézetek, a történelmi eseményekkel kapcsolatos események és konklúziók története mellett a szöveg tehát a családi viszonyokról való hallgatás története is. Czirják Gergely nem kívánja művében vagy művével kommentálni a róla és családjáról alkotott közvéleményt, csupán óvatos megjegyzéseket tesz arról, hogy a rá zúduló sorscsapások során nem maradt elég ideje családjára.

3. Az intenzív intellektuális tevékenység, magatartás marginalizálja az egyént. A falu életében a jó szakembernek van megbecsülése, az értelmiség

felé közeledő egyénnek nincs. Az értelmiségi réteg nem avatja egyenrangú féllé a kovácsot; a munkás réteg nem nézi jó szemmel az „okoskodást", a deviánsként értelmezett viselkedést. Az értelmiségiek ugyanúgy, mint más rétegek, nem vették egészen komolyan a kovács szüntelen törekvéseit, így például nem lett semmi a községen átfolyó Maros rendezésének tervéből sem, mellyel a hatóságokat Czirják Gergely megkereste.

A szerző kötetben való megjelenése ugyanakkor pillanatnyi szenzációt okozhatott ugyan a falu életében, az 1980-as években, de ez, úgy tűnik, viszonylag hamar lecsengett. Az akkor megvásárolt kötetek jórésze elkallódott, vagy eltűnt a könyvespolcokon felhalmozott olvasmányok között, a szerzőt a közösség nem avatta maradandó emlékű képviselőjévé, kultúrhőrszává.

Szakirodalom

CHARTIER, Roger
2000 „Népi" olvasók, „népszerű" olvasmányok a reneszánsztól a klasszicizmusig. In: CAVALLO, Gugliemo – CHARTIER, Roger (szerk.): *Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban*. Balassi Kiadó, Budapest, 305–320.
2001 Culture écrite et littérature a l'age moderne. *Annales*. HSS. (4–5) 783–802.
CZIRJÁK Gergely
2000, 2004 *Havasi gyopár. Visszaemlékezések*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely
GAGYI József
1994 Marginalizált személy egy székely faluban. *Antropológiai Műhely* 4. (1) 87–106.
GYŐRI Klára
1975 *Kiszáradt az én örömem zöld fája*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
HYMES, Dell
1997 A nyelv és a társadalmi élet kölcsönhatásának vizsgálata. In: PLÉH Csaba – SIKLAKI István – TERESTYÉNI Tamás (szerk.): *Nyelv – Kommunikáció – Cselekvés*. Osiris Kiadó, Budapest, 458–495.
HORVÁTH Arany
1992 Az írás nem megélhetés. *Művelődés* XLI. (2) 6–7.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

KESZEG Vilmos

2002a Az írás és a beszéd konfliktusa: egy írástudó asszony „pere". In: Uő: *Homo narrans. Emberek, történetek és kontextusok*. Komp-Press–Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 135–148.

2002b K. konfliktuselhárító stratégiája: a félrevezető narratívum. In: Uő: *Homo narrans. Emberek, történetek és kontextusok*. Komp-Press–Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 105–123.

2005 Az etnográfiai leírás mint olvasmány a helyi társadalomban. In: SZEMERKÉNYI Ágnes (szerk.): *Folklór és irodalom*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 315–339.

2007 Élettörténetek populáris regiszterekben. In: JAKAB Albert Zsolt – KESZEG Anna – KESZEG Vilmos (szerk.): *Emberek, életpályák, élettörténetek*. BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék–Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 151–198.

LYONS, Martin

2000 A 19. század új olvasói: nők, gyermekek, munkások. In: CAVALLO, Gugliemo – CHARTIER, Roger (szerk.): *Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban*. Balassi Kiadó, Budapest, 348–380.

SALAMON Anikó

1979 *Így teltek hónapok, évek. Öt életrajz*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

SZŐCS Levente

2007 Két publikált népi önéletrajz irodalmi recepciója. In: *Acta Siculica*. Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 719–726.

TAMÁSI Gáspár

1970, 1971 *Vadon nőtt gyöngyvirág*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest